

ROZDZIAŁ VII

PRZEDSIĘBIORSTWA SPOŁECZNE DETERMINANTĄ PROMOCJI KULTURY I EDUKACJI

MAGDALENA LIBICKA
 0000-0002-7856-8507

Wprowadzenie

Okres transformacji i ostatnie trzy dekady cechują się bardzo dużą dynamiką zmian w funkcjonowaniu życia społeczno-gospodarczego. Nie wszyscy obywatele Polski są w stanie dotrzymać kroku ich zawrotnemu tempu – z pomocą w niwelowaniu i zwalczaniu negatywnych skutków przychodzi ekonomia społeczna. Jak zauważa Jacek Brdulak: „Obserwujemy coraz wyraźniejszą dominację reguł gospodarki podażowej z jej agresywnymi metodami oddziaływania na potencjalnego klienta, przeradzającą się we wzrastającą presję społeczną o konsumpcyjnym charakterze. Cały układ społeczny poddawany jest postępującej ekonomizacji funkcjonowania, ulega rozwarstwieniu, a poziom nierówności powiększa się”¹. Alternatywą dla grup marginalizowanych mogą być przedsiębiorstwa społeczne. Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie tych innowacyjnych, nie do końca scharakteryzowanych podmiotów oraz próba zdiagnozowania ich wpływu na branżę kultury i edukacji.

Zgodnie z definicją przedsiębiorstwa społeczne to podmioty prowadzące działalność gospodarczą na zasadach wolnorynkowych, wyznaczające sobie cele ściśle społeczne. Ich nadwyżki finansowe również są przeznaczane na wyznaczone cele ściśle społeczne bądź wspólnotowe. To odróżnia je od tradycyjnych przedsiębiorstw, nastawionych na maksymalizację zysku na rzecz właścicieli lub akcjonariuszy². Elżbieta Mączyńska i Piotr Pysz określają działalność podmiotów ekonomii społecznej w następujący sposób: „Celem przedsiębiorstw społecznych jest osiągnięcie równowagi ekonomicznej, dzięki udanemu połączeniu

¹ J. Brdulak, E. Florczak, *Uwarunkowanie działalności przedsiębiorstw społecznych w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2016, s. 11.

² J. Defourny, *Przedsiębiorstwo społeczne w poszerzonej Europie: koncepcja i rzeczywistość*, [w:] *Ekonomia społeczna. II Europejska Konferencja Ekonomii Społecznej, Kraków 2004: Materiały*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005; E. Mączyńska, P. Pysz (red.), *Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 36–37.

rynkowych i nierynkowych źródeł finansowania”³. Przedsiębiorstwa społeczne działające w trzecim sektorze korzystają z dofinansowań państwa. Działania ich są jednak oparte na „dawaniu wędki, a nie ryby”, gdyż ekonomia społeczna ma na celu solidaryzowanie się ludzi i wspólne działanie na rzecz poprawy bytu wszystkich członków społeczności. Istotę tego kierunku rozwoju podkreśla Brdulak: „Teoria ekonomii, a zwłaszcza teorie przedsiębiorstwa zaczynają zauważać aspekty humanistyczne i dostrzegać podmiotowość ludzi uczestniczących aktywnie w procesach gospodarczych”⁴.

By mieć pełniejszy obraz ekonomii społecznej, odwołajmy się do historii kształtowania się tej dziedziny. Kamieniem milowym było dostrzeżenie aspektu humanistycznego w działalności gospodarczej. „Oczywiście na przestrzeni lat zmieniają się metody, cele, różnicują się działania gospodarcze i ekonomiczne, jednak azymut pozostaje bez zmian”⁵. Zastosowanie myśli liberalnej (Adam Smith, David Ricardo), działania związane z tworzeniem kooperacji drobnych przedsiębiorców, by mogli skuteczniej konkurować z dużymi firmami (Hermann Schulze-Delitz), czy utopijny socjalizm (Charles Fourier), a także tworzenie kooperatyw i powstawanie ruchów spółdzielczych wspieranych przez Roberta Owena to fundamenty gospodarczych ruchów społecznych. Inicjatywy te upadały głównie z powodów nieefektywnego zarządzania, były jednak inspiracją do stworzenia spółdzielni Roczdelskiego Stowarzyszenia Sprawiedliwych Pionierów w Rochdale.

Również w Polsce kooperacja społeczna ma długą tradycję. Jak zauważa Jan Herbst: „Przez długi czas jej instytucje miały także szczególny status, będąc nie tylko instrumentem emancypacji swych członków, ale także narzędziem emancypacji narodowej. 120 lat okupacji kraju przez Prusy, Rosję i Cesarstwo Austro-Węgierskie stworzyło system instytucji stanowiących odpowiedź zarówno na potrzeby społeczności, w których powstawały, jak i na rozmaite strategie akulturacji Polaków stosowane przez zaborców”⁶. Marka „Społem” to spółdzielnia spożywców zrzeszonych w Warszawskim Związku Stowarzyszeń Spożywczych, która swą nazwę zawdzięcza Stefanowi Żeromskiemu. Jak podkreśla Tomasz Gardziński: „Należy przywołać wielkie nazwiska z polskiej historii, takie jak S. Staszic, i Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach, S. Wojciechowski, współtwórca Towarzystwa Kooperatystów i działacz spółdzielczości spożywców zajmujący się spół-

³ E. Mączyńska, P. Pysz (red.), op. cit., s. 36–37.

⁴ J. Brdulak, P. Jakubik, *Instytucjonalne i kulturowe uwarunkowania przedsiębiorczości*, [w:] K. Kuciński (red.), *Przedsiębiorczość a rozwój regionalny w Polsce*, Difin, Warszawa 2010, s. 82.

⁵ M. Libicka, *Przedsiębiorstwa społeczne jako narzędzie walki z wykluczeniem społecznym*, praca licencjacka, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie 2019.

⁶ J. Herbst, *Kondycja ekonomii społecznej w Polsce 2006*, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2006, s. 4.

dzielczością naukowo, jako profesor Szkoły Głównej Handlowej, czy też F. Stefczyka i jego kas wzorowanych na spółdzielniach raiffeisenowskich, których liczba osiągnęła niemal 1400 do czasu I wojny światowej⁷. Kolejną ważną kooperację przywołuje Ewelina Florczak: „Ważnym akcentem była inicjatywa spółdzielczej podkaliskiej wsi Lisków – w której niemal wiek po Hrubieszowskim Towarzystwie Rolniczym Staszica powstał z inicjatywy księdza Wacława Blizińskiego (1870–1944) system gospodarki społecznej działającej z sukcesem w środowisku lokalnym niemal 40 lat”⁸.

Wszystkie przywołane wyżej inicjatywy miały dwojaki charakter, łączyły ze sobą działalność gospodarczą z silnym aspektem społecznym. Promowały takie wartości, jak: solidarność, patriotyzm i aspekty kulturalne. Warto jednak rozróżnić tradycyjną gospodarkę społeczną, w której funkcjonowały spółdzielnie, stowarzyszenia, fundacje, towarzystwa wzajemnych ubezpieczeń, oraz nową gospodarkę społeczną, która ma innowacyjny charakter, skupia spółdzielnie socjalne, zakłady aktywności zawodowej, centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady pracy chronionej, jak również spółki z o.o. oraz organizacje pozarządowe. Jak zauważa Gardziński: „Przedsiębiorstwa społeczne powstały najczęściej w sytuacjach «konieczności», kiedy kooperacja pozwala się ludziom uchronić przed marginalizacją, a także w czasie gdy gospodarka dawała symptomy kryzysu”⁹. Przedsiębiorczość społeczna przywoływana w literaturze jest mechanizmem tworzenia przedsiębiorstw społecznych, które mają za zadanie dostarczanie dóbr i usług przynoszących korzyści społeczne – jest to zaspokajanie potrzeb niezaspokojonych przez sektor publiczny i sektor prywatny. Przywołując stanowisko Josepha Schumpetera, można powiedzieć, że cel rozwoju to innowacyjność w działaniu oraz wprowadzanie nowych rozwiązań produkcyjnych, nie zaś maksymalizacja zysków¹⁰. Wyżej wspomnianą koncepcję rozszerza Jacques Defourny. Podkreśla, że możemy mówić o nowej przedsiębiorczości społecznej, której cechami są¹¹:

- innowacyjne produkty i usługi o wysokiej jakości
- alternatywne metody produkcyjne i organizacyjne

⁷ T. Gardziński, *Przedsiębiorstwo społeczne szansą rozwiązania problemów regionów*, „Kwartalnik Celný” 2016, nr 1(21), s. 28.

⁸ J. Brdulak, E. Florczak, op. cit., s. 26.

⁹ T. Gardziński, *Przedsiębiorstwo społeczne środkiem rozwiązywania problemów współczesnej gospodarki*, „International Journal of New Economics and Social Sciences” 2016, t. 3, nr 1, s. 274.

¹⁰ J. Schumpeter, *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1962, s. 60.

¹¹ J. Defourny, P. Develtere, *The Social Economy: the Worldwide Making of a Third Sector*, [w:] idem, B. Fonteneau, M. Nyssens (red.), *The Worldwide Making of the Social Economy. Innovations and Changes*, Acco, Leuven–The Hague 2009, s. 4–7.

- tworzenie nowych przestrzeni rynkowych
- wprowadzanie nowych rozwiązań wdrożeniowych oraz partnerstwa biznesowe przedstawicieli różnych środowisk
- pozyskiwanie nowych źródeł surowców lub rewitalizacja dawnych branż organizacyjnych¹².

W obliczu coraz szerzej omawianego kryzysu państwa opiekuńczego, wynikającego ze zmian społeczno-demograficznych, rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa wzrasta, a sektor publiczny nie jest wydolny na tyle, aby zaspokoić na odpowiednim poziomie potrzeby wszystkich obywateli. Innowacyjne przedsiębiorstwa społeczne mogą być rozwiązaniem wielu palących problemów społecznych i niwelować skutki kryzysów gospodarczych, które najmocniej dotyczą grup marginalizowanych, słabo wykształconych, niepełnosprawnych, starszych czy też długotrwale bezrobotnych. W tym miejscu warto przywołać światowe modele przedsiębiorstw społecznych.

Modele przedsiębiorstw społecznych

Najpopularniejszymi na świecie ujęciami przedsiębiorstw społecznych są model europejski i amerykański. W Europie przedsiębiorstwa społeczne lokalizuje się w trzecim sektorze, ich zadaniem jest wypełnianie luki między sektorem publicznym a prywatnym. Duże znaczenie mają formy instytucjonalno-prawne. Przedsiębiorstwa społeczne w ujęciu europejskim są zorientowane na integrację społeczną, aktywizację oraz szeroko pojęte usługi socjalne. Działalność takich podmiotów jest wpisana w strategię Unii Europejskiej. W modelu amerykańskim natomiast kładzie się duży nacisk na łączenie aspektów ekonomicznych i społecznych, występuje tzw. instytucjonalna hybrydowość.

Przedsiębiorstwa społeczne w Stanach Zjednoczonych mają bardziej pragmatyczne i komercyjne oblicze niż w Europie. „Ważnymi aspektami jest motyw, odpowiedzialność i wykorzystanie dochodów, przedsiębiorstwa społeczne działają na równych zasadach z innymi organizacjami. Wartości ekonomiczne i społeczne są równoważne, wykorzystywane są te same narzędzia i środki co w działalności komercyjnej”¹³. Modele europejski i amerykański różni też grupa docelowa, w Europie duży nacisk kładziony jest na walkę z wykluczeniem społecznym i bezrobociem, natomiast w Stanach Zjednoczonych działa się w szerszym kon-

¹² E. Florczak, M. Libicka, *Ekonomia społeczna narzędziem do walki z wykluczeniem społecznym*, „International Journal of Innovation in Social Sciences and Engineering” 2019.

¹³ Ibidem.

tekście, dzięki czemu grupa docelowa jest liczniejsza, działalność społeczna i ekonomiczna łączą się w naturalny sposób.

Tabela 1. Różnice w funkcjonowaniu przedsiębiorstw społecznych w Europie i Stanach Zjednoczonych

Wyszczególnienie	Stany Zjednoczone	Europa
Główny nacisk	Generowanie dochodów	Dobro społeczne
Forma organizacyjna	Organizacje non profit, przedsiębiorstwa hybrydowe, przedsiębiorstwa komercyjne realizujące cele społeczne	Fundacje, stowarzyszenia
Zaangażowanie odbiorców	Ograniczone	Zaznacza się potrzebę powszechnego zaangażowania odbiorców, ze względu na stowarzyszeniowo-spółdzielczy rodowód gospodarki Europy
Typy realizowanych usług	Szeroki, wielowymiarowy zakres usług	Integracja społeczno-zawodowa, usługi socjalne
Zaangażowanie państwa	Inicjatywy o charakterze prywatnym, częściowe wsparcie rządów federalnych	Przedsiębiorstwa społeczne znajdują się w ramach strategicznej polityki na szczeblu UE
Kontekst	Gospodarka rynkowa	Ekonomia społeczna
Ramy prawne	Brak	Ciągły proces ich dostosowywania
Dziedziny badań	Przedsiębiorczość, nauki społeczne	Nauki społeczne

Źródło: J. Kerlin, *Przedsiębiorstwa społeczne w Stanach Zjednoczonych a w Europie – czego mogą nas nauczyć różnice*, [w:] J.J. Wygnański (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne. Antologia kluczowych tekstów*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008, s. 133.

Aspekty prawne przedsiębiorstw społecznych

Definicję gospodarki rynkowej oficjalnie sformułowano po raz pierwszy w art. 3 ust. 3 Traktatu o Unii Europejskiej, następnie w traktacie konstytucyjnym,

zniesionym w 2009 roku przez traktat lizboński. W Polsce przedsiębiorstwa społeczne z powodu położenia geograficznego osadzone są w modelu europejskim. Jak zauważono w poprzednim akapicie, w tym ujęciu duże znaczenie mają formy instytucjonalno-prawne. Instytucje odpowiedzialne za wspieranie przedsiębiorczości społecznej w Unii Europejskiej to: Rada Europejska, Komitet Rady Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska, Komitet Ekonomiczno-Społeczny i Komitet Regionów. Najważniejszym europejskim rozporządzeniem jest Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 19 lutego 2009 roku w sprawie gospodarki społecznej. Martin Dahl zauważa, że „Społeczna gospodarka rynkowa jest oficjalnie ładem społeczno-gospodarczym obowiązującym w Unii Europejskiej [...]”¹⁴.

W Polsce najważniejszym aktem prawnym jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej; w art. 20 stwierdzono, że „Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej”. Gardziński podkreśla jednak, że „przedsiębiorstwo społeczne to podmiot gospodarki społecznej, której nie należy utożsamiać ze społeczną gospodarką rynkową”¹⁵. Identyfikacji przedsiębiorstw społecznych w kontekście prawnym nie ułatwia również to, że nie ma jednego aktu prawnego dedykowanego tym podmiotom. Istnieją formy prawne odpowiadające charakterystyce przedsiębiorstwa społecznego bądź mające jego cechy. W biuletynie *Zakładanie i prowadzenie przedsiębiorstwa społecznego* Fundacji Pomocy Wzajemnej Barka Szymański i Zarzycki wyróżniają następujące formy przedsiębiorstw społecznych¹⁶:

- spółdzielnie pracy
- spółdzielnie socjalne
- działalność gospodarcza prowadzona przez fundacje i stowarzyszenia
- kluby integracji społecznej
- centra integracji społecznej
- zakłady pracy chronionej
- zakłady aktywności zawodowej.

¹⁴ M. Dahl, *Niemiecki model społecznej gospodarki rynkowej jako wzór dla polskich przemian systemowych po 1989 roku*, Elipsa, Warszawa 2015, s. 303.

¹⁵ T. Gardziński, *Przedsiębiorstwo społeczne środkiem...*, op. cit., s. 273.

¹⁶ P. Szymański, W. Zarzycki, *Zakładanie i prowadzenie przedsiębiorstwa społecznego*, Fundacja Pomocy Wzajemnej Barka, Poznań 2010.

Lokalizacja przedsiębiorstw społecznych w gospodarce

Wyżej wymienione podmioty są zgodne z charakterystyką i celami ujętymi w definicji przedsiębiorstwa społecznego, można zatem przyjrzeć się temu, w jaki sposób ulokowano podmioty te w polskiej gospodarce. Jak wskazuje Florczak¹⁷ w swoich badaniach, przedsiębiorstwa społeczne sytuują się w sektorach polskiej gospodarki w następujący sposób: I sektor – 5%, II sektor – 10%, III sektor – 85%. Przedsiębiorstwa społeczne lokalizowane są w sektorze usług ze względu na zbieżność celów, funkcji i potrzeb tworzenia wartości dodanej dla konsumenta. Lokowanie tych podmiotów wymaga jednak analizy ich charakterystycznych cech formalnych, ekonomicznych, funkcjonalnych, ilościowych i strategicznych oraz przyrównania ich do całościowej kondycji sektora usług. Jak zauważa Mirosława Janoś-Kresło, usługi społeczne to wszelka działalność skoncentrowana na człowieku, mająca na celu kształtowanie i wzbogacanie jego zasobów fizycznych i intelektualnych, dzięki którym tworzony jest kapitał ludzki¹⁸.

Kontekst ten znacząco rozszerza percepcję usług społecznych – są to wszelkie usługi edukacyjne, kulturalne, rekreacyjne, związane z ochroną zdrowia i pomocą społeczną. Przedsiębiorstwa społeczne działają lokalnie, dzięki czemu mogą precyzyjnie definiować potrzeby społeczne w swoim regionie i zaradzić wielu problemom. Wspomniany wcześniej kryzys państwa opiekuńczego, który wiąże się ze zmianami demograficznymi, sprawia, że sektor publiczny nie jest na tyle wydolny, by zaspokoić wszystkie potrzeby socjalne swoich obywateli. Z pomocą przychodzą przedsiębiorstwa społeczne, zakorzenione lokalnie, działające w warunkach rynkowych – podstawą ich funkcjonowania jest rozwój endogeniczny¹⁹, oparty na integracji społecznej, aktywizacji, edukacji oraz promowaniu kultury regionu np. dzięki markom lokalnym i unikatowym produktom regionalnym. Przedsiębiorstwa społeczne angażują się w rozwój poszczególnych determinant rozwoju lokalnego, mając wpływ na: potrzeby lokalnej społeczności, zasoby środowiska naturalnego, zasoby pracy, inwestycje infrastrukturalne, potencjał gospodarczy, rynek lokalny i zewnętrzny, kapitał inwestycyjny oraz zasoby finansowe. Rozwój endogeniczny opiera się na specyficznym systemie wartości, w którym fundamentem jest wzajemne zaufanie, budowanie łańcuchów

¹⁷ J. Brdulak, E. Florczak, op. cit., s. 63.

¹⁸ M. Janoś-Kresło, *Usługi społeczne a zrównoważony rozwój regionów*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2008, s. 24–25.

¹⁹ Teoria rozwoju endogenicznego: J. Chmiel, *Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój regionów*, Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS, Warszawa 1997, s. 77; J. Brdulak, *Cechy rozwoju lokalnego*, PraktycznaTeoria.pl, <http://www.praktycznateoria.pl/cechy-rozwoju-lokalnego/> [dostęp: 19.10.2020].

współzależności oraz zaspokajania potrzeb niezaspokojonych z różnych względów. Beneficjentami przedsiębiorstw społecznych są zazwyczaj wspólnoty charakteryzujące się słabą siłą nabywczą, dlatego funkcjonowanie tych podmiotów jest dla nich jedyną szansą zaspokojenia swoich potrzeb. Warto podkreślić, że działalność przedsiębiorstw społecznych dedykowana jest grupom marginalizowanym. Określa to projekt ustawy o przedsiębiorstwach społecznych, którego art. 5 wyznacza zakres działań realizowanych przez przedsiębiorstwa społeczne: „Art. 5.1. Działalność gospodarcza przedsiębiorstwa społecznego:

1. Ma na celu zawodową reintegrację [...] lub
2. Jest prowadzona wyłącznie w zakresie:
 - a. pomocy społecznej [...];
 - b. opieki nad dziećmi [...];
 - c. prowadzenia przedszkoli niepublicznych lub innych form wychowania przedszkolnego [...];
 - d. ochrony zdrowia psychicznego;
 - e. wsparcia osób z niepełnosprawnością”.

Przedsiębiorstwa społeczne jako podmioty zakorzenione lokalnie realizujące cele społeczne mają silne związki instytucjonalne z następującymi podmiotami:

- władze samorządowe (współpraca może polegać na finansowaniu przez władze samorządowe statutowej działalności, opartej na zasadzie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie²⁰, inicjowaniu powstania spółdzielni specjalnych, centrów integracji społecznej)
- inne instytucje publiczne (szkoły publiczne, urzędy pracy, ośrodki kultury, organizacje o charakterze sportowym, rekreacyjnym, kulturalnym, propagującym i stymulującym przedsiębiorczość, rozwijaniem umiejętności i kwalifikacji zawodowych)
- instytucje infrastruktury wsparcia (inkubatory przedsiębiorczości, centra przedsiębiorczości, instytucje badawcze, fundusze pożyczkowe, organizacje parasolowe, stowarzyszenia, izby gospodarcze)
- inne przedsiębiorstwa społeczne lub komercyjne, które mogą być partnerami lub konkurencją dla przedsiębiorstwa społecznego²¹
- gospodarstwa domowe²².

²⁰ Dz.U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873.

²¹ A. Sobolewski, *Modele współpracy przedsiębiorstw społecznych z nauką i biznesem. Materiały konferencyjne*, Ogólnopolskie Spotkania Ekonomii Społecznej, Kraków, 11–12 października 2012.

²² J. Brdulak, E. Florczak, op. cit., s. 77–78.

Dzięki kooperacji i personalizacji usług pod kątem grupy docelowej podmioty ekonomii społecznej mogą zatem w istotny sposób przyczynić się do rozwoju regionu, a także niwelować różnice społeczne.

Jarré jako korzyści z powstawania przedsiębiorstw społecznych wymienia²³:

- zbieżność interesów i zaspokajanie wzajemnych potrzeb na zasadach partnerskich
- możliwość wyboru dla konsumenta i większą różnorodność oferty
- zaspokajanie potrzeby indywidualnych produktów i usług.

Jak zauważono, fundamentem działalności przedsiębiorstw społecznych jest zaangażowanie członków lokalnych społeczności i inicjatywy oddolne, ma to ścisły związek z budowaniem kapitału społecznego rozumianego jako skoordynowana aktywność ludzi realizujących wspólne misje i cele. Wspólny atrybut tworzy swoistą infrastrukturę moralno-społeczną, co ułatwia koordynację działań, pomaga w podnoszeniu wydajności, buduje pozytywne morale grupy, dzięki czemu wzrasta efektywność wykorzystania dostępnych zasobów. „Kluczowym przymiotem «kapitału społecznego» jest zaufanie, które pozwala na swobodną komunikację i tworzenie więzi oraz jest fundamentem współpracy, zbliżony system wartości pomaga w tworzeniu norm i koordynacji działań, tworzy się wzajemna synergia, która buduje organizacje społeczne i zwiększa korzyści z współpracy”²⁴. Rozwój kapitału społecznego jest podwaliną do tworzenia społeczeństwa obywatelskiego, zaangażowanego i odpowiedzialnego za rozwój swojej małej ojczyzny²⁵. By jednak budować te przymioty, potrzeba edukacji, poczucia tożsamości i zakorzenienia w lokalnej kulturze. Warto w tym miejscu przyrzeć się, jak wygląda sytuacja przedsiębiorstw społecznych w branży kultury i edukacji na tle działalności społecznej ogółem.

Działalność przedsiębiorstw społecznych w dziedzinie kultury i edukacji

Po zapoznaniu się z najważniejszymi pojęciami dotyczącymi funkcjonowania przedsiębiorstw społecznych w życiu społeczno-gospodarczym czas pochylić się nad formami działalności prospołecznej w Polsce. Jak zauważono wyżej, polska

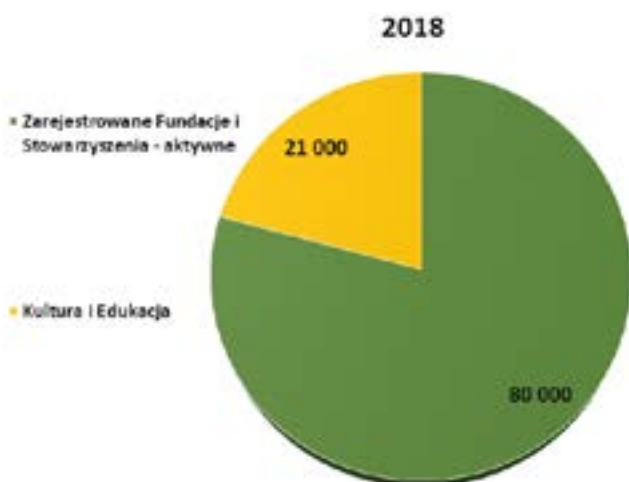
²³ D. Jarré, *Europejski model społeczny i usługi socjalne użyteczności publicznej. Możliwości dla sektora gospodarki społecznej*, [w:] E. Leś, M. Ołdak (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym*, Collegium Civitas Press, Warszawa 2007, s. 72.

²⁴ M. Libicka, op. cit., s. 44

²⁵ K. Kiereta, *Lokalna przestrzeń kulturowa a tożsamość*, „Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego” 2003, nr 3 (11).

gospodarka społeczna osadzona jest w modelu europejskim, w którym duży nacisk kładzie się na formę administracyjno-prawno-instytucjonalną. Należy jednak uwzględnić to, że gospodarka prospołeczna w Europie znajduje się w fazie kształtowania i w zależności od państwa przybiera nieco inny kształt. W Polsce ekonomia społeczna ma bardzo liczne formy, kojarzy się jednak jednoznacznie z sektorem non profit. Z raportu Stowarzyszenia Klon/Jawor *Kondycja organizacji pozarządowych 2018*²⁶ dowiadujemy się, że w 2018 roku w naszym kraju zarejestrowane było 117 tys. stowarzyszeń (w tym 17 tys. ochotniczych straży pożarnych) i 26 tys. fundacji, łącznie to około 143 tys. organizacji (według REGON). Stowarzyszenie Klon/Jawor szacuje, że podmiotów aktywnych jest około 65%, co daje około 80 tys. podmiotów (badanie nie dotyczyło działalności OSP). Jak wskazuje wykres 1, aż 26% podmiotów non-profit działa w branżach związanych z kulturą i edukacją. Na 80 tys. fundacji i stowarzyszeń 21 tys. związane jest z wyżej wymienioną dziedziną.

Wykres 1. Udział podmiotów non profit związanych z branżą kultura i edukacja



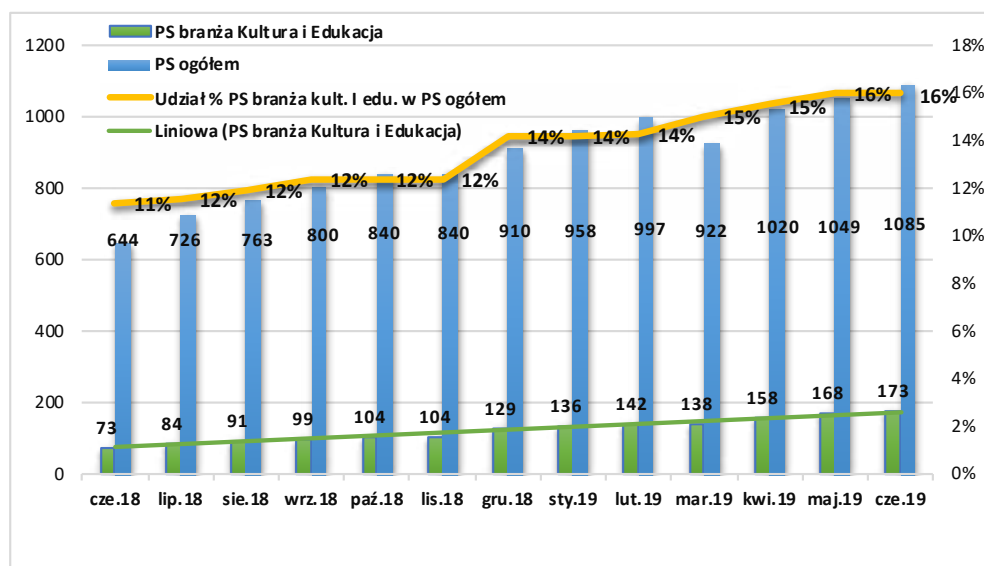
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Stowarzyszenia Klon/Jawor

Warto w tym miejscu zauważyć, że podmioty sektora non profit przy spełnieniu odpowiednich warunków i pomocy ośrodków wsparcia ekonomii społecznej (OWES) mogą uzyskać status przedsiębiorstwa społecznego. Status ten oprócz prowadzenia działalności gospodarczej umożliwia również ubieganie się o dofinansowania oraz społeczne zamówienia publiczne. Monitorowaniem sektora

²⁶ Badania, Stowarzyszenie Klon/Jawor, <http://www.klon.org.pl/badania> [dostęp: 14.09.2019].

ekonomii społecznej zajmuje się Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej utworzony w listopadzie 2017 roku przy Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. W związku z wejściem w życie 9 stycznia 2018 roku nowelizacji Wytycznych w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014–2020 (CT 9)²⁷ Departament wprowadził ogólnopolską listę przedsiębiorstw społecznych. Warto nadmienić, że status przedsiębiorstwa społecznego nadawany jest czasowo, a jego działalność jest monitorowana.

Wykres 2. Przedsiębiorstwa społeczne w branży kultura i edukacja na tle przedsiębiorstw społecznych ogółem



Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Departamentu Ekonomii Społecznej, <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Lista,przedsiębiorstw,społecznych,4048.html> [dostęp: 5.09.2019].

Według danych Departamentu Ekonomii Społecznej i Solidarnej w czerwcu 2018 roku liczba samych przedsiębiorstw społecznych wyniosła 644, a w ciągu roku wzrosła do 1085 podmiotów. Najwięcej przedsiębiorstw społecznych tworzy się w branżach: gastronomicznej, edukacyjno-kulturalnej oraz w usługach dla

²⁷ Interaktywna baza przedsiębiorstw społecznych, Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej, <http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Lista,przedsiębiorstw,społecznych,4048.html> [dostęp: 15.09.2019].

firm i organizacji publicznej. Dynamikę zmian miesiąca do miesiąca obserwujemy na wykresie 2 – liczba podmiotów związanych z dziedziną kultury i edukacji systematycznie rośnie z 73 przedsiębiorstw społecznych w czerwcu 2018 roku do 173 w czerwcu 2019 roku. W marcu 2019 roku obserwujemy spadek liczby przedsiębiorstw społecznych, wiąże się to jednak z wygasaniem statusu i koniecznością ubiegania się o kolejną akredytację. W ciągu roku liczba przedsiębiorstw społecznych w branży kultura i edukacja wzrosła z 11% (czerwiec 2018) do 16% (czerwiec 2019). Można zatem postawić tezę, że działalność podmiotów w tej branży jest pożądana i będzie jej coraz więcej.

W celu przybliżenia działalności przedsiębiorstwa społecznego w dziedzinie związanej z kulturą i edukacją posłużymy się przykładem podmiotu działającego w województwie łódzkim. Fundacja BIEDA, czyli Biuro Interwencyjnej Edukacji i Dydaktyki Artystycznej, to organizacja pożytku publicznego uznana przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W 2017 roku przy pomocy OWES „Stowarzyszenie Wsparcie Społeczne Ja-Ty-My” fundacja uzyskała status przedsiębiorstwa społecznego, dzięki czemu BIEDA ma możliwość zatrudniania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, a osiągnięty dochód z działalności gospodarczej przeznaczają na cele statutowe. Misją fundacji jest „szerzenie kultury i sztuki w społeczeństwie oraz uświadamianie jej rangi w życiu codziennym”²⁸. BIEDA zajmuje się tworzeniem oryginalnej biżuterii, przedmiotów codziennego użytku (np. projekt artystycznej rikszy), akcesoriów wystroju wnętrz oraz przetwarzaniem materiałów. Prowadzi również galerię połączoną z kawiarnią, a w przestrzeni tej realizowane są liczne warsztaty oraz wystawy. Na stronie Fundacji Czapliński przedstawia idee działalności przedsiębiorstwa społecznego w następujący sposób: „Bieda, na której się skupiam, to szeroko rozumiana bieda wszelaka – intelektualna i artystyczna. Staram się pokazać śmieszność zaobserwowanych twórców tragicznych (mających swoją przyczynę w pewnej formie biedy). Próbuję również nie pomijać faktury biedy ekonomicznej, jako doskonałego źródła inspiracji (recycling, upcycling itp.). Tak więc dla mnie człowiek, który nie potrafi prostymi środkami, samodzielnie poradzić sobie w życiu, musi wszystko kupować i uczestniczyć we wszechogarniającej i wyniszczającej eksploatacji – jest najbiedniejszym z ludzi. Nie namawiam tu do odcięcia się od cywilizacji, ale do tego, aby podawać w wątpliwość nasze codzienne czyny i myśleć nad ich konsekwencjami. Bieda to projekt otwarty i lubiący współpracę. Czasem żeruje na drobnych nieszczęściach (zaniedbaniach), czasem interweniuje, dając upust fantazji w zabiedzonej przestrzeni publicznej, czasem choćby pod przykrywką

²⁸ Fundacja BIEDA, Facebook.com, https://www.facebook.com/pg/biedapolska/about/?ref=page_internal [dostęp: 15.09.2019].

radosnej atrofii mózgu, pozwala realizować się w świecie. Choć trudno jednoznacznie wyznaczyć cele i nadzieje związane z biedą, to intuicyjnie dąży ona do poszerzania ludzkiej świadomości poprzez kontrowersje, jakie daje narzędzie w postaci kreatywnego, twórczego umysłu. Jak na ironię umysł taki musi umieć patrzeć na świat oczami dziecka – poznawać na nowo każdy przedmiot, odkrywać możliwości²⁹. Przykłady działalności związanej z edukacją i kulturą można mnożyć – Fundacja BIEDA pokazuje przy tym, że w sposób efektywny i ciekawy można łączyć działalność gospodarczą z działalnością społeczną.

Zakończenie

Niniejszy rozdział przedstawia paradygmat przedsiębiorstwa społecznego oraz jego lokalizację w polskiej gospodarce. Celem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: czy podmioty ekonomii społecznej mogą być determinantą rozwoju edukacji i kultury? By zrealizować ten cel, wykorzystano rozważania teoretyczne oraz raporty podmiotów prospołecznych. Przedstawiono również przykład Fundacji BIEDA, by polemikę w literaturze skonfrontować z rzeczywistym podmiotem prospołecznym.

Rozdział nie wyczerpuje bardzo obszernej tematyki ekonomii społecznej, wskazuje jednak miejsce przedsiębiorstw społecznych w polskim systemie społeczno-gospodarczym oraz najważniejsze funkcje tych podmiotów. Przedsiębiorstwa społeczne dzięki lokalnemu osadzeniu mogą integrować, aktywizować, przeciwdziałać wykluczeniu oraz odgrywać ważną rolę w promocji i rozwoju kultury i edukacji. Działalność mająca charakter edukacyjny jest ściśle skorelowana z szerzeniem idei prospołeczności – jak wynika z danych Departamentu Ekonomii Społecznej i Solidarnej, liczba przedsiębiorstw społecznych w tej branży systematycznie rośnie. Można zatem postawić tezę, że sektor ekonomii społecznej jest potrzebny i cieszy się coraz większym zainteresowaniem. Jak zauważa Mirosław Grewiński: „W ostatnim okresie stworzono w Polsce instytucjonalne ramy dla rozwoju gospodarki społecznej, która w wielu państwach wysokorozwiniętych stanowi ważną część życia społeczno-gospodarczego, godząc ideę przedsiębiorczości z realizacją celów społecznych. Co prawda, jak na razie ilość nowatorskich inicjatyw tego rodzaju trudno uznać za zadowalającą, jednakże

²⁹ Zob. Fundacja Biuro Interwencyjnej Edukacji i Dydaktyki Artystycznej, <http://bieda.art.pl/?str=bieda> [dostęp: 15.09.2019].

należy się spodziewać, że z czasem koncepcja gospodarki społecznej doczeka się upowszechnienia”³⁰.

Obserwujemy popularyzację prospołeczności w życiu społeczno-gospodarczym. Tworzenie się społeczeństwa obywatelskiego, odpowiedzialnego za swój los i zaangażowanego filantropijnie, jest długim procesem, na który składa się wiele czynników. Można jednak uznać, że przedsiębiorstwa społeczne w działalności związanej z kulturą i edukacją mogą istotnie przyczynić się do wzrostu świadomości społecznej i być motorem zmiany mentalności obywateli. Dynamika rozwoju w tej dziedzinie wzrasta i z pewnością zasługuje na dalsze badania. Podobnie prospołeczność zasługuje na upowszechnianie oraz szukanie rozwiązań zwiększających efektywność jej podmiotów w polskim życiu społeczno-gospodarczym.

Bibliografia

- Alter K., *Przedsiębiorstwo społeczne w szerszym kontekście*, [w:] Wygnański J.J. (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne. Antologia kluczowych tekstów*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008.
- Alter K., *Social enterprise typology*, *Virtue Ventures LLC, Washington DC 2004*, [w:] Rym-sza M., Kaźmierczak T. (red.), *Kapitał społeczny. Ekonomia społeczna*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2007.
- Badania*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, <http://www.klon.org.pl/badania> [dostęp: 14.09.2019].
- Birkholzer K., *Lokalny rozwój gospodarczy i jego potencjał*, [w:] Leś E., Ołdak M. (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym*, Collegium Civitas Press, Warszawa 2007.
- Borzaga C., *New Trends in Citizens' Participation: The Increasing Relevance of Socially Responsible Behaviours in Consumption, Saving and Production* (manuscript), Council of Europe, Strasbourg 2005.
- Brdulak J., *Cechy rozwoju lokalnego*, *PraktycznaTeoria.pl*, <http://www.praktycznateoria.pl/cechy-rozwoju-lokalnego/> [dostęp: 19.10.2020].
- Brdulak J., *Kulturowe czynniki lokalizacji przedsiębiorstw*, [w:] Kuciński K. (red.), *Glokali-zacja*, Difin, Warszawa 2011.
- Brdulak J., Florczak E., *Usytuowanie przedsiębiorstwa społecznego w gospodarce*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2011, nr 1–2 (32–33).

³⁰ M. Grewiński, S. Kamiński, *Obywatelska polityka społeczna*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2007, s. 186.

- Brdulak J., Florczak E., *Uwarunkowanie działalności przedsiębiorstw społecznych w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2016.
- Brdulak J., Jakubik P., *Instytucjonalne i kulturowe uwarunkowania przedsiębiorczości*, [w:] Kuciński K. (red.), *Przedsiębiorczość a rozwój regionalny w Polsce*, Difin, Warszawa 2010.
- Chmiel J., *Małe i średnie przedsiębiorstwa a rozwój regionów*, Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych GUS, Warszawa 1997.
- Courtney R., *Strategic Management for Voluntary Nonprofit Organizations*, Routledge, London–New York 2002.
- Dahl M., *Niemiecki model społecznej gospodarki rynkowej jako wzór dla polskich przemian systemowych po 1989 roku*, Elipsa, Warszawa 2015.
- Defourny J., *Przedsiębiorstwo społeczne w poszerzonej Europie: koncepcja i rzeczywistość*, [w:] *Ekonomia społeczna. II Europejska Konferencja Ekonomii Społecznej, Kraków 2004: Materiały*, Ministerstwo Polityki Społecznej, Warszawa 2005.
- Defourny J., *Social Enterprises in Western Europe*, [w:] Leś E. (red.), *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
- Drucker P., *Classic Drucker*, MT Biznes, Warszawa 2010.
- Florczak E., *Przedsiębiorstwo społeczne*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2009, nr 4.
- Florczak E., *Przedsiębiorstwo społeczne w teorii konfirmy*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2011, nr 3.
- Florczak E., *Przedsiębiorczość społeczna w obszarach edukacji*, „Kwartalnik Celny” 2010, nr 2.
- Florczak E., Libicka M., *Ekonomia społeczna narzędziem do walki z wykluczeniem społecznym*, „International Journal of Innovation in Social Sciences and Engineering” 2019.
- Fundacja BIEDA, Facebook.com, https://www.facebook.com/pg/biedapolska/about/?ref=page_internal [15.09.2019].
- Fundacja Biuro Interwencyjnej Edukacji i Dydaktyki Artystycznej, <http://bieda.art.pl/?str=bieda> [dostęp: 15.09.2019].
- Gardziński T., *Przedsiębiorstwo społeczne szansą rozwiązania problemów regionów*, „Kwartalnik Celny” 2016, nr 1.
- Gardziński T., *Konstytucyjny zapis o społecznej gospodarce rynkowej szansą rozwojową Południowego Podlasia*, „Kwartalnik Celny” 2015, nr 1/2.
- Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Grewiński M., Kamiński S., *Obywatelska polityka społeczna*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2007.
- Hausner J. (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne w Polsce. Teoria i praktyka*, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej, Kraków 2008.

- Herbst J., *Kondycja ekonomii społecznej w Polsce 2006*, Stowarzyszenie Klon/Jawor 2006.
- Interaktywna baza przedsiębiorstw społecznych*, Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej, http://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Lista_przedsiębiorstw_spoecznych,4048.html [dostęp: 15.09.2019].
- Janoś-Kresło M., *Usługi społeczne a rozwój zrównoważony*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2008.
- Jarré D., *Europejski model społeczny i usługi socjalne użyteczności publicznej. Możliwości dla sektora gospodarki społecznej*, [w:] Leś E., Ołdak M. (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne w rozwoju lokalnym*, Collegium Civitas Press, Warszawa 2007.
- Kerlin J., *Przedsiębiorstwa społeczne w Stanach Zjednoczonych a w Europie – czego mogą nas nauczyć różnice*, [w:] Wygnański J.J. (red.), *Przedsiębiorstwo społeczne. Antologia kluczowych tekstów*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2008.
- Kiereta K., *Lokalna przestrzeń kulturowa a tożsamość*, „Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego” 2003, nr 3 (11).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
- Libicka M., *Przedsiębiorstwa społeczne jako narzędzie walki z wykluczeniem społecznym*, praca licencjacka, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie 2019.
- Mączyńska E., Pysz P. (red.), *Społeczna gospodarka rynkowa. Idee i możliwości praktycznego wykorzystania w Polsce*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Praszkier R., Nowak A., *Przedsiębiorczość społeczna: teoria i praktyka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Projekt ustawy z dnia 17 lipca 2013 r. o przedsiębiorstwie społecznym i wspieraniu ekonomii społecznej.
- Rosa G., *Struktura i przeobrażenia współczesnego sektora usług*, [w:] Flejterski S., Pansiuk A., Perenc J., Rosa G. (red.), *Współczesna ekonomia usług*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Sałustowicz P., *Pojęcie, koncepcje i funkcje ekonomii społecznej*, [w:] Starega-Piasek J. (red.), *Ekonomia społeczna. Perspektywa rynku pracy i pomocy społecznej*, Instytut Rozwoju Służb Społecznych, Warszawa 2007.
- Schumpeter J., *Teoria rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1962.
- Sobolewski A., *Modele współpracy przedsiębiorstw społecznych z nauką i biznesem. Materiały konferencyjne*, Ogólnopolskie Spotkania Ekonomii Społecznej, Kraków 11–12 października 2012.
- Szymański P., Zarzycki W., *Zakładanie i prowadzenie przedsiębiorstwa społecznego*, Fundacja Pomocy Wzajemnej Barka, Poznań 2010.
- Wygnański J.J., *Ekonomizacja sektora pozarządowego a kryzys państwa opiekuńczego*, [w:] *Ekonomizacja organizacji pozarządowych*, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2008.